VOYAGA YETMAGANLAR O‘RTASIDA GIYOHVANDLIK VOSITALARI TARQALISHINING OLDINI OLISH: MILLIY QONUNCHILIK VA HUQUQNI QO‘LLASH AMALIYOTI

Jo‘raboyev Begzod ibrohimjon o‘g‘li
Ilmiy rahbar: PHD **Sh.O.Axmedov**
Begzod624@gmail.com

Annotatsiya.Mazkur maqolada voyaga yetmaganlar o‘rtasida giyohvandlik vositalari va psixotrop moddalarning tarqalishining oldini olishning huquqiy, tashkiliy va ijtimoiy-pedagogik mexanizmlari tadqiq etilgan. O‘zbekiston Respublikasining giyohvandlik vositalari va psixotrop moddalar muomalasini tartibga soluvchi qonunchiligi, jinoyat-huquqiy normalari hamda 2024–2028-yillarga mo‘ljallangan milliy strategiyaning mazmuni tahlil qilindi. Tadqiqotda huquqiy tahlil, qiyosiy tahlil, tizimli yondashuv, ilmiy adabiyotlarni o‘rganish va profilaktik faoliyatni modellashtirish usullaridan foydalanildi. Tadqiqot natijasida voyaga yetmaganlar o‘rtasida giyohvandlikning oldini olishda faqat jazolash choralariga tayanish yetarli emasligi, erta profilaktika, oilaviy nazorat, ta’lim muassasalaridagi tarbiyaviy ishlar va idoralararo hamkorlikni kuchaytirish zarurligi asoslandi. Maqolada amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar: voyaga yetmaganlar, giyohvandlik, psixotrop moddalar, narkojinoyat, profilaktika, huquqni qo‘llash amaliyoti, jinoyat-huquqiy javobgarlik, oila, ta’lim muassasasi, mahalla, huquqni muhofaza qiluvchi organlar.

Аннотация. В статье исследуются правовые, организационные и социально-педагогические аспекты профилактики распространения наркотических средств и психотропных веществ среди несовершеннолетних. Проанализированы национальное законодательство Республики Узбекистан, регулирующее оборот наркотических средств и психотропных веществ, уголовно-правовые нормы, а также механизмы профилактической деятельности. В ходе исследования использованы методы нормативно-правового анализа, системного подхода, сравнительного

анализа и научного обобщения. В результате исследования установлено, что для предупреждения наркомании среди несовершеннолетних недостаточно применения только мер юридической ответственности. Необходимо обеспечить раннюю профилактику, эффективное взаимодействие семьи, образовательных учреждений, махалли, органов здравоохранения и правоохранительных органов. В статье разработаны практические рекомендации по совершенствованию системы профилактики.

Ключевые слова: несовершеннолетние, наркомания, наркотические средства, психотропные вещества, наркопреступность, профилактика, национальное законодательство, правоприменительная практика, семья, образовательное учреждение, махалля.

Abstract. This article examines the legal, organizational and socio-pedagogical aspects of preventing the spread of narcotic drugs and psychotropic substances among minors. The national legislation of the Republic of Uzbekistan regulating the circulation of narcotic drugs and psychotropic substances, criminal law provisions, and preventive mechanisms are analyzed. The study uses methods of legal and regulatory analysis, systematic approach, comparative analysis, and scientific generalization. The findings demonstrate that the prevention of drug abuse among minors cannot rely solely on legal liability measures. It requires early prevention, effective cooperation between families, educational institutions, mahallas, healthcare institutions, and law enforcement agencies. The article develops practical recommendations for improving the prevention system and strengthening inter-agency cooperation.

Keywords: minors, drug addiction, narcotic drugs, psychotropic substances, drug-related crime, prevention, national legislation, law enforcement practice, family, educational institution, mahalla.

KIRISH

Giyohvandlik vositalari va psixotrop moddalarning noqonuniy muomalasi jamiyatning ijtimoiy barqarorligi, aholi salomatligi va yosh avlodning kelajagiga jiddiy xavf tug‘diruvchi omillardan biridir. Ayniqsa, voyaga yetmaganlarning bunday moddalar

ta’siriga tushib qolishi shaxsning ta’lim olishi, ijtimoiylashuvi, oilaviy munosabatlari va kelajakdagi hayot faoliyatiga salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin. O‘zbekistonda ushbu yo‘nalishdagi davlat siyosati so‘nggi yillarda yanada kuchaytirildi. Xususan, Prezidentning 2024-yil 6-maydagi PF-73-son Farmoni bilan 2024–2028-yillarga mo‘ljallangan giyohvandlik va narkojinoyatlarga qarshi kurashish milliy strategiyasi tasdiqlangan. Strategiyada ayniqsa yoshlar orasida “giyohvandlikka qarshi immunitet”ni shakllantirish va ta’lim muassasalarida psixofaol moddalar tarqalishining oldini olishga qaratilgan profilaktik mexanizmlarni rivojlantirish belgilangan. Shu sababli voyaga yetmaganlar o‘rtasida giyohvandlik vositalari tarqalishining oldini olish masalasini faqat jinoyat sodir etilgandan keyingi jazo chorasi sifatida emas, balki erta aniqlash, oldini olish, tarbiyalash, ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash va huquqiy himoya tizimi sifatida o‘rganish muhimdir.

1. TADQIQOTNING MAQSADI VA VAZIFALARI

Tadqiqot maqsadi: Voyaga yetmaganlar o‘rtasida giyohvandlik vositalari va psixotrop moddalarning tarqalishining oldini olish bo‘yicha O‘zbekiston milliy qonunchiligi va huquqni qo‘llash amaliyotini tahlil qilish hamda profilaktika tizimini takomillashtirish bo‘yicha ilmiy-amaliy tavsiyalar ishlab chiqish.

Tadqiqot vazifalari: Voyaga yetmaganlar o‘rtasida giyohvandlikning oldini olishning huquqiy asoslarini aniqlash. Amaldagi jinoyat-huquqiy normalarni tahlil qilish. Profilaktika subyektlarining vazifalarini o‘rganish. Oila, ta’lim muassasasi va mahalla hamkorligining ahamiyatini aniqlash. Internet va zamonaviy kommunikatsiya vositalaridan foydalanish bilan bog‘liq xavflarning oldini olish mexanizmlarini tahlil qilish. Huquqni qo‘llash amaliyotidagi muammolarni aniqlash. Profilaktika tizimini takomillashtirish bo‘yicha tavsiyalar ishlab chiqish.

2.TADQIQOT METODOLOGIYASI

Tadqiqotda quyidagi metodlardan foydalanildi:

Normativ-huquqiy tahlil – giyohvandlik vositalari va psixotrop moddalar muomalasini tartibga soluvchi qonun hujjatlari o‘rganildi. Tizimli yondashuv – voyaga yetmaganlar o‘rtasidagi profilaktika huquqni muhofaza qiluvchi organlar faoliyati

bilangina cheklanmasdan, oila, ta’lim, mahalla va tibbiy-ijtimoiy tizim bilan bog‘liq yagona mexanizm sifatida ko‘rib chiqildi.

Qiyosiy tahlil – jinoyat-huquqiy ta’sir choralari bilan profilaktik choralar o‘rtasidagi nisbat tahlil qilindi. Ilmiy manbalarni o‘rganish – mavzuga oid ilmiy-nazariy qarashlar umumlashtirildi. Modellashtirish usuli – voyaga yetmaganlar bilan bog‘liq xavf holatini erta aniqlash va unga javob berishning takomillashtirilgan profilaktik modeli ishlab chiqildi.

3. MILLIY QONUNCHILIKNING HUQUQIY ASOSLARI

O‘zbekiston Respublikasining “Giyohvandlik vositalari va psixotrop moddalar to‘g‘risida”gi Qonuni ushbu sohadagi asosiy huquqiy hujjatlardan biridir. Qonunning maqsadi giyohvandlik vositalari, psixotrop moddalar va prekursorlarning muomalasini tartibga solish, ularning noqonuniy muomalasiga yo‘l qo‘ymaslik, fuqarolar sog‘lig‘i va davlat xavfsizligini ta’minlashdan iborat. Mazkur qonunchilikda giyohvandlik vositalari, psixotrop moddalar va prekursorlarni nazorat qilish, ularni saqlash, berish, realizatsiya qilish, taqsimlash va ulardan foydalanish tartibi belgilangan. Jinoyat-huquqiy jihatdan esa giyohvandlik vositalarining noqonuniy muomalasi bilan bog‘liq qilmishlar uchun Jinoyat kodeksida javobgarlik belgilangan. Jumladan, giyohvandlik vositalarini o‘tkazish maqsadida qonunga xilof ravishda tayyorlash, olish, saqlash, tashish yoki o‘tkazish bilan bog‘liq qilmishlar 273-modda doirasida tartibga solinadi. Bundan tashqari, 2026-yil 11-iyundagi O‘RQ-1151-son Qonun bilan giyohvandlik vositalari, psixotrop moddalar, ularning analoglari hamda ayrim kuchli ta’sir qiluvchi moddalar noqonuniy muomalasi uchun javobgarlikni takomillashtirishga qaratilgan o‘zgartirishlar kiritildi. Bu holat davlat siyosatida narkojinoyatchilikka qarshi kurashning huquqiy mexanizmlari muntazam takomillashtirib borilayotganini ko‘rsatadi.

4. VOYAGA YETMAGANLAR O‘RTASIDA PROFILAKTIK ISHLARNING O‘RNI

Voyaga yetmaganlar bilan bog‘liq profilaktika ishlarida asosiy e’tibor jinoyat sodir etilgandan keyingi jazoga emas, jinoyatga olib kelishi mumkin bo‘lgan xavf omillarini oldindan aniqlashga qaratilishi lozim. Bunda quyidagi yo‘nalishlar muhim:

o‘quvchilarning ta’lim muassasasidagi davomati va ijtimoiy faolligini kuzatish; oilaviy muhitni o‘rganish; pedagog va psixologlar faoliyatini kuchaytirish; ota-onalarning huquqiy va pedagogik savodxonligini oshirish; bo‘sh vaqtni mazmunli tashkil etish; sport va ijodiy faoliyatga jalb qilish; xavf guruhidagi voyaga yetmaganlar bilan individual ishlash; zarur holatlarda tibbiy-psixologik yordam ko‘rsatish. 2024–2028-yillarga mo‘ljallangan Milliy strategiyada ayniqsa yoshlar orasida giyohvandlikka qarshi immunitetni shakllantirish, ta’lim muassasalarida psixofaol moddalar tarqalishining oldini olish va profilaktik-tarbiyaviy mexanizmlarni joriy etish ustuvor vazifa sifatida belgilangan.

5. HUQUQNI QO‘LLASH AMALIYOTINING MUHIM YO‘NALISHLARI

Tadqiqot natijasida huquqni qo‘llash amaliyotida quyidagi yondashuvlarni rivojlantirish zarurligi aniqlandi.

Birinchidan, erta profilaktika. Voyaga yetmagan shaxs narkotik bilan bog‘liq huquqbuzarlik sodir etgandan keyin emas, balki xavf omillari aniqlangan bosqichda profilaktik ish boshlanishi kerak.

Ikkinchidan, idoralararo hamkorlik.Ta’lim muassasasi, ichki ishlar organlari, mahalla, sog‘liqni saqlash tizimi va oila o‘rtasida ma’lumot almashish va hamkorlik mexanizmlarini takomillashtirish zarur.

Uchinchidan, individual yondashuv. Barcha voyaga yetmaganlarga bir xil profilaktik usulni qo‘llash samarali emas. Oilaviy sharoiti, psixologik holati, ijtimoiy muhiti va ta’limdagi muammolariga qarab individual profilaktika dasturi ishlab chiqilishi lozim.

To‘rtinchidan, internet makonidagi xavflarning oldini olish.2025-yildagi PF-207-son Farmonda internet tarmoqlari orqali giyohvandlik vositalarini tarqatish bilan bog‘liq harakatlarni aniqlash va ularga chek qo‘yish bo‘yicha tezkor-profilaktik choralarni kuchaytirish vazifalari belgilangan.

6. TADQIQOT NATIJALARI

Tadqiqot davomida milliy qonunchilik va amaliy profilaktika mexanizmlarini tahlil qilish asosida 5 ta asosiy ilmiy natija olindi.

1-natija: Voyaga yetmaganlar o‘rtasida giyohvandlikning oldini olishda jinoyat-huquqiy choralar va ijtimoiy-pedagogik profilaktikaning uyg‘unligi zarur. Faqat jazo choralarini kuchaytirish muammoni to‘liq hal qilmaydi. Chunki jinoyat sodir bo‘lishidan oldingi xavf omillarini bartaraf etish profilaktikaning eng muhim bosqichidir.

2-natija: Ta’lim muassasalari voyaga yetmaganlar o‘rtasidagi profilaktika tizimining asosiy bo‘g‘inlaridan biri bo‘lishi kerak.Maktabda pedagog, psixolog va ota-onalar o‘rtasidagi hamkorlik kuchaytirilsa, muammoli holatlarni barvaqt aniqlash imkoniyati oshadi.

3-natija: Oila profilaktikaning asosiy subyektlaridan biridir. Ota-onalarning farzandlari bilan muloqoti, ularning ijtimoiy muhiti va bo‘sh vaqtini nazorat qilish madaniyati profilaktikaning samaradorligiga ta’sir qiladi.

4-natija: Huquqni muhofaza qiluvchi organlarning profilaktik faoliyati ta’lim va sog‘liqni saqlash tizimi bilan uzviy bog‘lanishi kerak. Bunda asosiy maqsad voyaga yetmagan shaxsni faqat huquqbuzar sifatida ko‘rish emas, balki uni xavfli muhitdan himoya qilishga qaratilishi lozim.

5-natija: 2024–2028-yillar Milliy strategiyasida belgilangan yoshlar orasida “giyohvandlikka qarshi immunitet”ni shakllantirish vazifasi profilaktik faoliyatning mazmunini yangilash uchun muhim huquqiy va tashkiliy asos yaratadi.

7. MUALLIF TOMONIDAN TAKLIF ETILAYOTGAN PROFILAKTIKA MODELI

Tadqiqot asosida quyidagi “5 bosqichli profilaktika modeli” taklif etiladi:
1-bosqich — aniqlash. Voyaga yetmaganlarning xavf guruhiga tushishiga sabab bo‘luvchi omillarni aniqlash.

2-bosqich — baholash. Oila, ta’lim, psixologik va ijtimoiy muhitni kompleks baholash.

3-bosqich — individual profilaktika. Har bir voyaga yetmagan uchun alohida profilaktik yondashuv ishlab chiqish.

4-bosqich — idoralararo hamkorlik. Maktab + oila + mahalla + psixolog + sog‘liqni saqlash + huquqni muhofaza qiluvchi organlar hamkorligini yo‘lga qo‘yish.

5-bosqich — monitoring. Profilaktika natijalarini muntazam baholash va zarur hollarda choralarni yangilash. Mazkur modelning afzalligi shundaki, u voyaga yetmagan shaxs bilan muammo yuzaga kelgandan keyin emas, xavfning dastlabki belgilarini aniqlash bosqichidan boshlab ishlashni nazarda tutadi.

8. AMALIY TAVSIYALAR

Tadqiqot natijalaridan kelib chiqib quyidagi takliflar ilgari suriladi:

1. Ta’lim muassasalarida voyaga yetmaganlar o‘rtasidagi xavf omillarini aniqlash bo‘yicha muntazam profilaktik monitoring tizimini takomillashtirish.

2. Maktab psixologi, sinf rahbari va ota-onaning hamkorligini kuchaytirish.

3. Huquqni muhofaza qiluvchi organlar xodimlarining maktablardagi profilaktik faoliyatini faqat ma’ruza o‘tkazish bilan cheklamasdan, interaktiv va yoshga mos huquqiy-tarbiyaviy dasturlar asosida tashkil etish.

4. Voyaga yetmaganlar bilan individual profilaktik ish olib borishda psixologik va pedagogik yondashuvlardan keng foydalanish.

5. Ota-onalar uchun “Voyaga yetmaganlarni giyohvandlikdan himoya qilish” mavzusida huquqiy-pedagogik treninglar tashkil etish.

6. Internetdagi xavfli axborot va noqonuniy takliflarni tanib olish bo‘yicha o‘quvchilar uchun xavfsiz raqamli savodxonlik mashg‘ulotlarini joriy qilish.

7. Profilaktika samaradorligini faqat aniqlangan huquqbuzarliklar soni bilan emas, balki oldini olingan xavf holatlari, individual profilaktika natijalari va takroriy huquqbuzarliklarning kamayishi kabi mezonlar asosida baholash.

8. Voyaga yetmaganlar bilan ishlaydigan barcha subyektlar o‘rtasida yagona profilaktik hamkorlik algoritmini ishlab chiqish.

XULOSA

Voyaga yetmaganlar o‘rtasida giyohvandlik vositalari tarqalishining oldini olish ko‘p tarmoqli va kompleks yondashuvni talab etadi. O‘zbekistonda mazkur sohada yetarlicha huquqiy baza shakllangan bo‘lib, giyohvandlik vositalari va psixotrop moddalar muomalasini nazorat qilish, noqonuniy muomalaga qarshi kurashish hamda jinoyat-huquqiy javobgarlikni ta’minlash mexanizmlari mavjud.

Biroq voyaga yetmaganlarni himoya qilishda asosiy e’tibor jazolashdan oldingi profilaktikaga qaratilishi maqsadga muvofiq. Bunda oila, ta’lim muassasasi, mahalla, sog‘liqni saqlash tizimi va huquqni muhofaza qiluvchi organlarning o‘zaro hamkorligi hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi.

Tadqiqot natijalariga ko‘ra, voyaga yetmaganlar o‘rtasida giyohvandlikning oldini olishning eng samarali yo‘nalishi — erta aniqlash + individual profilaktika + oilaviy qo‘llab-quvvatlash + pedagogik-psixologik yordam + huquqiy himoya + idoralararo monitoring tizimini yagona mexanizmga birlashtirishdir.

Bu yondashuv 2024–2028-yillarga mo‘ljallangan Milliy strategiyada belgilangan yoshlar orasida giyohvandlikka qarshi immunitetni shakllantirish va ta’lim muassasalarida psixofaol moddalar tarqalishining oldini olish maqsadlariga ham mos keladi.

FOYDALANILGAN MANBALAR RO‘YHATI

1.O‘zbekiston Respublikasining “Giyohvandlik vositalari va psixotrop moddalar to‘g‘risida”gi Qonuni.

2.O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024-yil 6-maydagi PF-73-son Farmoni — “O‘zbekiston Respublikasida giyohvandlik vositalari va psixotrop moddalarning noqonuniy aylanmasiga chek qo‘yish orqali ularning aholi salomatligi va mamlakatimiz genofondiga salbiy ta’sirini bartaraf etish strategik chora-tadbirlari to‘g‘risida”.

3.O‘zbekiston Respublikasida giyohvandlik va narkojinoyatlarga qarshi kurashish bo‘yicha 2024–2028-yillarga mo‘ljallangan Milliy strategiya.

4.O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2025-yil 3-noyabrdagi PF-207-son Farmoni — “Aholi salomatligi va millat genofondini giyohvandlik va narkojinoyatlardan samarali himoya qilish bo‘yicha kompleks chora-tadbirlar to‘g‘risida”.

5.O‘zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksi. 273–276-moddalar.

6.O‘zbekiston Respublikasi Sog‘liqni saqlash vazirining 2024-yil 25-dekabrdagi 36-son buyrug‘i, ro‘yxat raqami 3604.

7.O‘zbekiston Respublikasining 2026-yil 11-iyundagi O‘RQ-1151-son Qonuni.